

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

”Bara det att kunna ta ett glas mjölk från kylan mitt i natten”

**Ensamstående mödrars väg ut ur missbruk och
hemlöshet**

Camilla Arvidsson

Kandidatuppsats SOPA63

HT 2017

Handledare: Norma Montesino

ABSTRACT

Author: Camilla Arvidsson

Title: “Just to be able to grab a glass of milk from the fridge in the middle of the night” Single mother’s way out of substance abuse and homelessness [Translated title]

Supervisor: Norma Montesino

Assessor: Elizabeth Martinell Barfoed

The aim of this study was to explore the way out of homelessness for women with children and a history of substance abuse. The study population were women who had personal experience of being homeless, a substance abuser and a mother, but had left the homelessness and substance abuse behind. Four semi-structured interviews were conducted with four different women, and the empirical material was then analysed. The results showed five different important themes: *difference between being without housing and homeless*, *the role of social services*, *turning points*, *social network as a resource* and *insecurity about the future*. *The difference between being without housing and homeless* showed to be important because of the difference in the view of a homeless person and a person without housing. *The role of social services* depended on the double role of the authority, the conflict between controlling people and helping people, which homeless women with children are in the middle of. *Turning points* were events that were important to make a change in life, from homeless to having an apartment. The events could be very small or very big. *Social network as a resource* showed that it was important to have someone to rely on, who did not judge and who were supporting. Finally, *insecurity about the future* showed that the process to leave one social role for another is not finished because one obtains an apartment. It continues since things like personal economy, housing shortage and alternative contracts were obstacles yet to overcome.

Keywords: homeless, women, substance abuse, children

Nyckelord: Hemlös, kvinna, missbruk, barn

FÖRORD

När det kommer till den här uppsatsen har jag ett flertal personer att tacka.

Först och främst vill jag tacka min handledare, Norma, för den handledning jag har fått i denna uppsats. För att du har hjälpt mig när jag har kört fast, gett tips när jag inte vetat hur jag ska gå vidare, för att du har uppmuntrat mig när det har känts hopplöst och för att du har gett så mycket tid till mig och den här uppsatsen. Tack!

Jag vill också rikta ett stort tack till de fyra kvinnor som har ställt upp som intervjupersoner och dela sina liv och erfarenheter med mig. Utan er fyra hade det varit omöjligt att genomföra uppsatsen och jag hoppas att ni vet hur tacksam jag är för att jag fick intervjua er! Tack!

Ett tack vill jag också ge till min familj, med Mattias i spetsen. När allt kändes mörkt och hopplöst ställde ni upp och sade att det visst skulle gå. Särskilt du Mattias, som så många gånger har sagt att det går och att jag kommer att klara det. Jag vet inte om det hade gått utan dig. Och mamma, pappa och Jenny. För att ni tjarar, ringer, uppmuntrar, tröstar och påminner! TACK!

Camilla Arvidsson

Lund, februari 2018

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Abstract	2
Förord	3
Innehållsförteckning	4
1. Inledning och problemformulering	6
1.1 Syfte.....	9
1.2 Frågeställningar.....	9
2. Orientering av kunskapsläget	9
2.1 Narkotikamissbrukares liv.....	9
2.1.1 Vägen in i narkotikamissbruk.....	9
2.1.2 Livet som narkotikamissbrukare.....	10
2.1.3 Vägen ut ur narkotikamissbruk.....	11
2.2 Erfarenheter av socialtjänsten över tid.....	11
2.3 Våldsutsatta kvinnor.....	12
2.4 Förlora vårdnaden om barn.....	13
2.5 Komplex återhämtning från missbruk.....	14
3. Teoretisk utgångspunkt	15
3.1 Exitteori.....	15
3.1.1 Rollsättning.....	16
3.1.2 Rollkonflikt.....	16
3.1.3 Rollutträde.....	17
3.1.4 De första tvivlen.....	17
3.1.5 Sökande efter alternativ.....	18
3.1.6 Vändpunkten.....	18
3.1.7 Att bygga nytt.....	19
3.2 Kritik mot exitteori.....	20
3.3 Sammanfattning.....	20
4. Metod	20
4.1 Kvalitativ metod.....	21

4.2 Genomförande och urval.....	21
4.3 Intervjupersoner.....	22
4.4 Kodning.....	23
4.5 Etiska överväganden.....	23
5. Resultat och analys.....	24
5.1 Skillnaden mellan hemlöshet och bostadslöshet.....	25
5.2 Socialtjänstens roll.....	26
5.3 Vändpunkter.....	28
5.4 Nätverk som en resurs.....	30
5.5 Osäkerhet inför framtiden.....	32
5.6 Sammanfattning.....	33
6. Sammanfattning och avslutande diskussion.....	34
Referenslista.....	37
Bilaga 1.....	40

1. INLEDNING OCH PROBLEMFÖRMULERING

I Sverige 2017 finns drygt 32 000 hemlösa. Av dessa är drygt en tredjedel kvinnor (Socialstyrelsen 2017a), men det finns också ett stort mörkertal när det gäller antalet hemlösa kvinnor (Rosengren 2004) vilket också är den generella uppfattningen bland personer som arbetar med hemlösa. Hemlösa kvinnor är en grupp som är särskilt utsatt bland personer som är hemlösa. Det finns ett flertal forskare som menar att kvinnor är mer utsatta i hemlöshet än vad män är (Kristiansen 1999, Balksjö 2008, Rosengren 2008). Dessa forskare menar att kvinnor har mer resurser för att dölja sin hemlöshet än vad män har och ett härbärke upplevs inte alltid som tryggt, då det är en majoritet av män på boenden (Balksjö 2008). Det är dessutom vanligt att hemlösa kvinnor är i sämre fysiskt och psykiskt skick än män (ibid).

Kvinnor kan generellt sett dölja sin situation bättre, genom att vara inneboende hos olika män och göra sig beroende av en eller en annan man. Det är också lättare för en kvinna att hitta någonstans att sova över än för en man. Detta gör dock att kvinnor blir mer utsatta och ibland rent av utlämnade på nåd och onåd. Till exempel, om en person brukar våld mot personal eller annan boende på ett härbärke avvisas denne. Om man bor hos någon annan så finns inte samma skydd som om man bodde på en institution. Samtidigt är ett härbärke eller annat boende som kommunen oftast kan erbjuda förenat med viss kontroll och regler, och det är inte ett garanterat skydd att bo på härbärke. Som tidigare nämnts väljs härbärke ibland bort, och detta av flera olika anledningar. Det kan vara känslan av otrygghet, integritetsskäl, rädsla för att bli bestulen eller rånad och många fler anledningar.

Multipla välfärdsproblem är ett begrepp som anger en komplex social situation (Socialstyrelsen 2010). Exempel på välfärdsproblem kan vara trångboddhet, arbetslöshet, ekonomiska bekymmer, känsla av otrygghet och ohälsa. Vissa grupper är mer utsatta än andra för multipla välfärdsproblem, som till exempel ensamstående föräldrar, vilka oftast är mammor, och unga vuxna. Flera välfärdsproblem innebär också extra utsatthet i samhället (Socialstyrelsen 2010). När man talar om kvinnor i hemlöshet talar man om en utsatt grupp i en redan utsatt grupp; det är en extrem form av utsatthet. Våld och hot är vardag, och när en hög andel av kvinnorna i hemlöshet, som också hade utsatts för våld, fick lov att göra en självuppskattning av sin hälsa och de deltagande i studien rankade den sämre än kvinnor som hade ett eget boende (Birath, Beijer, DeMarinis, af Klinteberg 2013). För att ge ett exempel på den markanta utsattheten hemlösa kvinnor lever i så hade, i en undersökning gjord av nyss nämnda forskare i Stockholm, totalt 91 procent av deltagarna utsatts för någon form av våld någon gång. Deltagarna i studien var kvinnor i missbruk, både hemlösa och kvinnor med eget

boende. Av de kvinnor i undersökningen som var hemlösa uppgav alla att de hade utsatts för psykiskt våld, 95 procent att våldet hade varit fysiskt och 63 procent hade utsatts för sexuellt våld. 82 procent av de hemlösa kvinnorna hade varit utsatta för någon typ av våld det senaste året (Birath et al. 2013). Många av de kvinnor som lever i hemlöshet har också barn, antingen hos sig eller placerade i familjehem eller annat boende.

I Sverige år 2016 vräktes 387 barn (Kronofogden u.å.) och Rädda barnen beräknar att det finns 5 390 hemlösa barn i 25 av Sveriges största kommuner och att mörkertalet då är stort (Samzelius 2017). Det finns alltså föräldrar som lever i hemlöshet som har sina barn hos sig. Dessa föräldrar är oftast kvinnor (Socialstyrelsen 2010). Andra barn blir omhändertagna enligt LVU eller placerade frivilligt enligt SoL. År 2016 befann sig ca 30 500 barn placerade av socialtjänsten, antingen enligt SoL eller enligt LVU (Socialstyrelsen 2017b), varav cirka 7 300 var nytillkomna, det vill säga de har inte varit placerade de senaste 5 åren (ibid).

Kristiansen (1999) menar att när det gäller hemlösa kvinnor med barn finns det en dubbelhet när det gäller socialtjänstens arbete för hemlösa och för barn. Samtidigt som socialtjänsten ska hjälpa en förälder till en egen bostad och förmåga att klara sig själv så är det socialtjänsten som fråntar föräldern dennes barn. Det finns alltså, för föräldern, både en hjälpare och en stjälpande sida i socialtjänsten. Ur en förälders perspektiv skulle detta kunna göra det svårare att acceptera hjälp från socialtjänstens sida, eller kunna ha någon tillit till dem. Det kan dessutom finnas en vilja att undanhålla så mycket som möjligt från socialtjänsten på grund av rädslan att mista sina barn (Kristiansen 1999). Det finns en problematisk sida i socialtjänstens uppdrag, att värna om de utsatta och hjälpa den behövande när utsatta grupper ibland ställs mot varandra. I ett sådant fall måste en prioritering göras av vilken grupp som får företräde. När det gäller barn och föräldrar kommer barnen först. Samtidigt blir det problematiskt att hjälpa en förälder när man har fråntagit dem ett eller flera barn. Ett omhändertagande, om det sker med tvång, sker inte om inte barnen far illa där de befinner sig. Det blir alltså en slags signal till föräldern att denne inte kan ta hand om sitt eller sina barn samtidigt som socialtjänsten ska lyfta föräldern till det omhändertagna barnet för att hjälpa densamme. Dubbelheten i socialtjänstens roll är tydlig och kan ibland vara problematisk.

Hittills har en grupp ringats in: missbrukande, hemlösa kvinnor med omhändertagna barn. Orsakerna till att man befinner sig i en sådan situation är mycket varierande. Det kan ha gått snabbt att hamna där och det kan ha varit en process på flera år. Det kan bero på arbetslöshet, skilsmässa eller separation, våld i en nära relation, byte av

hyresvärd, höjd hyra, personliga kriser, missbruk, psykisk ohälsa, psykisk sjukdom och mycket mer. Men precis som det finns många olika sätt att hamna i en utsatt situation så finns det också sätt att ta sig ut ur en situation. En del lyckas aldrig ta sig ur hemlöshet och missbruk, men många gör det. För många är vägen till en bostad och drogfritt liv lång, krokig och svår. I sin avhandling beskriver Kristiansen (1999) ett fenomen, personligt bottenläge, på engelska känt som *rock bottom*. Fenomenet uppstår när en individ ”har hamnat i en existentiell kris som innebär att hon eller han upplever sig vara i ett personligt bottenläge” (Kristiansen 1999, s. 128). Det kan finnas många olika situationer som gör att man hamnar i ett personligt bottenläge och krisen kan utlösas av mycket. Man kan ha varit i situationer som är värre förut, men det är inte ovanligt att man tar ett seriöst beslut att sluta använda narkotika efter ett personligt bottenläge och därefter bestämmer sig för att förändra sitt liv (Kristiansen 1999). Detsamma bekräftas av Arnsvik (2012) där flera av hans intervjupersoner beskriver ett personligt bottenläge som vändpunkten.

Kvinnor som är hemlösa och i missbruk beskrivs ofta som handlingsförlamade och passiva och blir målgrupp för socialtjänstens åtgärder. Så verkar dock inte vara fallet; Kristiansen (1999) menar att:

Att vara mor och narkotikamissbrukare med ett förhållande till en man som misshandlar, samtidigt som man måste dölja missbruket för de som står utanför narkotikakretsarna, ställer helt enkelt mycket stora krav på initiativförmåga och handlingskraft. (Kristiansen 1999, s. 123)

Det krävs helt enkelt handlingskraft för att upprätthålla ett missbruk (Kristiansen 1999), vilket talar för flera saker. För det första att kvinnor inte är mer offer i en utsatt situation än någon annan och för det andra att en missbrukande, hemlös kvinna har resurser. Det krävs styrka och handlingskraft för att överleva i hemlöshet och missbruk. Att det krävs så mycket för att upprätthålla ett missbruk och att överleva som hemlös talar också för att förmågan att avsluta ett missbruk och så småningom få tag i en bostad finns. Frågan är vilka strategier som olika personer har använt sig av för att komma ut ur hemlösheten och även avsluta ett missbruk. Vad var avgörande? Är det personliga bottenläget avgörande?

1.1 Syfte

Syftet med denna uppsats är *att undersöka vägen ut ur hemlöshet för kvinnor som har barn och har haft ett missbruk.*

1.2 Frågeställningar

- *Vilka strategier utvecklade kvinnorna för att förändra sin situation?*
- *Vilken roll har socialtjänsten spelat i processen ut ur missbruk och hemlöshet?*

2. ORIENTERING AV KUNSKAPSLÄGET

I det här kapitlet presenteras ett urval av forskning som behandlar kvinnor som är hemlösa, missbrukare.

2.1 Narkotikamissbrukares liv

Kristiansens avhandling (1999) är en kvalitativ studie som fokuserar på hur personer som har erfarenhet av narkotikamissbruk beskriver sin väg in i missbruk, livet i missbruk samt vägen ut ur missbruk. Kristiansen intervjuade 14 personer; 7 män och 7 kvinnor.

2.1.1 Vägen in i narkotikamissbruk

Debuten av narkotika kom för samtliga respondenter tidigt i livet, alla var mellan tolv och sjutton år. Generellt började kvinnorna missbruka tidigare än männen (Kristiansen 1999). Samtliga respondenter debuterade med hasch som första drog. Respondenterna beskrev det som någonting positivt. Först några år senare började de använda andra droger, som amfetamin och heroin. Kristiansen identifierar ett mönster hos sina respondenter: först började man med hasch, oftast utan någon effekt, för att få vara med i sitt kompisgäng. Man började alltså tillsammans med vänner och andra som var betydelsefulla för en och så småningom kom man in i narkotikakretsarna. När man var nyetablerad i missbrukslivet så kände man ännu inte av några negativa konsekvenser av sin livsstil. Man fortsatte istället på samma väg, på vägen mot att få ett häftigare rus.

2.1.2 Livet som narkotikamissbrukare

Livet som narkotikamissbrukare försörjdes på flera olika sätt. Kristiansen (1999) skriver att ett flertal försörjde sig legalt, med jobb, a-kassa eller försörjningsstöd. Men för att kunna finansiera missbruket blev samtliga respondenter kriminella. Det började med mindre stölder och fortsatte till allt större brott. Att vara med och sälja narkotika till andra var också ett sätt att försörja sig. När det gällde relationen till socialtjänsten fanns en klar skillnad mellan männen och kvinnorna. För kvinnorna var deras missbruk under större delen av tiden dolt för omgivningen, framförallt socialtjänsten. För männen å andra sidan kände socialtjänsten till deras missbruk. Även om många av kvinnorna hade kontakt med socialtjänsten i andra ärenden, så som försörjningsstöd, så uppdagades inte missbruket förrän strax innan de avslutade det.

Kristiansen (1999) menar att kvinnorna, som hade barn, betraktade socialtjänsten som ett hot, ett hot mot hela deras tillvaro och identitet och framförallt mot det käraste de hade: sina barn. De var rädda att förlora sina barn om socialtjänsten fick veta att de missbrukade narkotika, något som också ofta besannades när det väl upptäcktes. I männens fall å andra sidan kände socialtjänsten oftast till missbruket, och männen betraktade dem som någon som kunde hjälpa dem. Männen åkte, enligt Kristiansen (1999), också i högre grad till behandlingshem än kvinnorna. 6 av 7 män hade varit på frivillig behandling medan endast 2 av 7 kvinnor hade gått med på en frivillig behandling. Likaså befann sig kvinnorna i missbruk under längre tid än männen, genomsnittet för kvinnornas längd i missbruket var 14-15 år, medan det för männen var 11-12 år. Kristiansen menar att socialtjänsten i högre grad var kompetent att möta missbruket på männens villkor än på kvinnornas (ibid.). Ett annat mönster är hur kvinnornas liv kantades av förhållanden till män. Under vissa perioder kunde de vara ensamstående, men merparten av tiden var de tillsammans med män. Alla kvinnor utom två berättar dessutom om förhållanden där de blev misshandlade av sina partners, vilket gav svåra psykiska konsekvenser: ångest och depressioner. Ofta befann sig kvinnorna också i ett beroendeförhållande till männen, särskilt om de hade barn. Om de berättade att de blev misshandlade kunde männen avslöja kvinnornas missbruk. Dessutom förenklades tillgången till narkotika av att ha ett förhållande till en man. Som kvinna var man ofta väldigt utsatt. En av de manliga respondenterna uttryckte det att det var tur att man inte var kvinna, eftersom de stod längst ner på rankingen bland missbrukare.

2.1.3 Vägen ut ur narkotikamissbruk

I Kristiansens studie (1999) beskrivs att när intervjupersonerna påbörjade resan att lämna missbrukslivet var oftast motivet till det tidigare nämnda ”*rock bottom*”, det personliga bottenläget. I samtliga fall var det, om än inte bottenläget, så de negativa konsekvenserna av livet som narkotikamissbrukare. I detta skedde en förändring i hur respondenterna förhöll sig till socialtjänsten. Från att betrakta instansen som ett störande inslag eller rent av ett hot, till att börja lyssna och få förtroende för en eller flera socialarbetare. Därtill flyttade många till ett behandlingshem. Men det mest avgörande för många var att antingen lämna de områden där man var känd missbrukare, allra helst staden. Att lämna narkotikamissbruket var ett val, som krävde att respondenterna började välja annorlunda mot vad de vanligtvis valde, de valde att vara någon annan. Att lämna det som hade varit deras ”trygghetszoner”, upplevdes av många som ytterst skrämmande (Kristiansen 1999). Dels var det känslan av att vara utdömd redan från början och dels var det vetskapen om att alla man kände visste om ens bakgrund. Det var också svårt att dras med ensamheten. För att fortsätta vara drogfri behövde man undvika personer som själva missbrukade, vilket gjorde att de oftast blev helt ensamma. Dessutom hade man ofta stora skulder som försvårade livet utan missbruk. Processen att sen skapa sig ett nytt liv utan narkotika inbegrep ofta viktiga personer. Ofta var det en socialarbetare som blev viktiga för dem. Ibland var det en partner eller en förälder.

Sammanfattningsvis beskriver Kristiansen (1999) vägen in i missbruk som något man väljer aktivt, innan de negativa konsekvenserna dyker upp. Själva missbrukslivet beskrivs som hårt, och med ganska stora skillnader mellan könen och sämre förutsättningar för kvinnorna. Vägen ut ur livet som narkotikamissbrukare präglas även detta av envishet och aktiva val.

Kristiansens intervjupersoner beskrivs alla som aktiva, medvetna personer som har förmåga att göra aktiva val.

2.2 Erfarenheter av socialtjänsten över tid

Cameron, Abrahams, Morgan, Williams och Henry (2016) gjorde en longitudinell studie av 38 kvinnor i en större stad i England för att se hur enskilda händelser i livet samt hur behoven och erfarenheterna av hemlöshet och upplevelsen av socialt stöd förändrades över tid.

Kvinnorna intervjuades tre gånger vardera med sex månaders mellanrum. Under tiden som studien pågick uppkom ett bortfall, så att 22 kvinnor intervjuades tre gånger. I den första intervjun fick respondenterna berätta om viktiga händelser i livet och om utmaningar som

hade funnits eller som nu fanns. Många av respondenterna berättade då om våld i hemmet både som barn och som vuxen, att man hade blivit försummad som barn, varit utsatt för sexuellt våld, hade problem med den psykiska hälsan samt missbruk. Alla deltagare i studien fick stöd från ett flertal instanser, allt från sjukvård, socialtjänst, utbildning och arbetsträning till volontärorganisationer. Många av kvinnorna hade också en så kallad ”key worker”, som antog en holistisk ingång och samordnade många av insatserna för respondenterna. En del tyckte att detta var bättre, att det var lättare att bara behöva prata med en person. I andra fall fungerade det inte med en ”key worker” då personkemin inte stämde mellan brukare och socialarbetare, och ibland var det för att man behövde byta ”key worker” ofta, då det enligt många respondenter tar tid att bygga en förtroendefull relation. Det framkom också att trots en ”key worker” så upplevde många respondenter det som utmattande att behöva få hjälp från många olika håll (Cameron et al. 2016).

Många upplevde det som både psykiskt och fysiskt utmattande att skickas fram och tillbaka mellan olika instanser som inte ens låg i samma del av staden. Därtill tyckte många att det var stor brist på koordination mellan dem som skulle samarbeta. De flesta av deltagarna deltog därtill i både gruppbehandling och enskild behandling, oftast som ett villkor för den hjälp de mottog. Upplevelserna av detta var mycket varierande, då en del tyckte att det hjälpte dem och en del tyckte att det var hemskt och ohjälpsamt. Det som var gemensamt var att gruppbehandlingarna var skrämmande och svåra att delta i. När det gällde statlig socialtjänst var många motvilliga att diskutera detta, men efterhand framkom att ett flertal hade erfarit statlig socialtjänst redan som barn, eller när de hade fått egna barn. Många hade förlorat vårdnaden om sina barn på ett eller annat sätt, men ville sällan diskutera detta. Slutligen diskuterades boenden för enbart kvinnor. Eftersom många hade blivit utsatta för sexuellt våld upplevde många att blandade boenden var osäkra och otrygga (Cameron et al 2016).

Slutsatsen som Cameron et al. (2016) kom fram till var att studien avslöjade en fragmenterad socialtjänst, och att det sällan är personcentrerat och baserat på individernas behov, och att nedskärningar påverkade möjligheten att ge den hjälp som kvinnorna behövde.

2.3 Våldsutsatta kvinnor

Birath et al. (2013) gjorde en kvantitativ undersökning i Stockholm av missbrukande kvinnor för att se om det fanns någon skillnad i utsatthet för mäns våld mellan hemlösa missbrukande kvinnor och missbrukande kvinnor med ett eget boende. Studien visade att de hemlösa kvinnorna i högre grad hade varit våldsutsatta än kvinnor med eget boende. Studien visade

också att kvinnor i hemlöshet rankade sin hälsa betydligt sämre än kvinnor med eget boende. Den psykiska hälsan och likaså den fysiska, var alltså sämre för hemlösa kvinnor än för kvinnor med ett eget hem. Författarna menar att vara utsatt för våld kan öka den psykiska ohälsan, och att många av de som missbrukar som vuxna också har vuxit upp med missbrukande föräldrar och troligtvis utsatts för eller bevittnat våld som barn, vilket tenderar till att öka den psykiska instabiliteten i vuxen ålder (ibid.).

2.4 Förlora vårdnaden om barn

Kenny, Barrington och Green (2015) undersökte i en kvalitativ studie om hur förlorad vårdnad om sitt barn inverkar på den psykiska hälsan. Den undersökningen gjordes i Toronto, Kanada. I bakgrunden beskrivs hur kvinnor som förlorar vårdnaden om sina barn ofta framställs i media som paria, och att kvinnor som får sina barn omhändertagna tystas på grund av skam. Från de 19 intervjupersonerna framkom fyra olika teman om hur det är att förlora vårdnaden om sitt eller sina barn. Dessa teman var separation, lidande, förträngande och minne samt överlevande. När det gällde separationen spelade det stor roll när och hur separationen skedde. Vissa av de intervjuade kvinnorna menade att myndigheterna hade ljugit för dem, och även att man inte hade fått tid på sig att förbereda sig för omhändertagandet. Många av de intervjuade beskrev en känsla av maktlöshet och uppgivenhet (ibid.).

I nästa tema, lidandet, berättade intervjupersonerna om hur måendet var direkt efter separationen. En del pratade om det som världens kollaps, och om hur ens identitet försvann tillsammans med barnen. Det tredje temat, förträngning och minne, berättar om hur kvinnorna hanterade sin situation. En del kvinnor började missbruka mer och drack alkohol för att glömma det som hade hänt. Vissa förnekade att det hade hänt och andra gjorde allt för att minnas sina barn genom att fortsätta köpa till exempel födelsedagspresenter till barnen som de skulle få i vuxen ålder. Det sista temat, överlevnad, handlar om hur man som förälder går vidare från en sådan upplevelse som att förlora vårdnaden om sina barn. En del levde på hoppet att återuppta kontakten med dem igen när barnen blivit vuxna, medan andra menade att det var mycket svårt att gå vidare.

Kenny, Barrington och Green (2015) menar att många av de symptom som kvinnorna beskrev är samma symptom som man har vid PTSD och att ett eller flera omhändertagna barn leder till ökad sårbarhet. Risken för att utsättas för våld och självskadebeteende ökar och då många ökade intaget av narkotika och alkohol så ökade också risken för sjukdomar relaterade till missbruk.

2.5 Komplex återhämtning från missbruk

Padgett, Tiderington, Tran Smith, Derejko och Henwood (2016) gjorde två kvalitativa undersökningar vars mål var att undersöka den komplexa återhämtningen hos tidigare hemlösa i New York City med dubbeldiagnoser, det vill säga både missbruk och psykisk sjukdom. I introduktionen beskriver de att det finns både kunskap och metoder för rehabilitering gällande missbruk och habilitering för allvarliga psykiska sjukdomar, men att kunskap om hur dessa tillsammans med hemlöshet interagerar saknas.

I två undersökningar, gjorda med några års mellanrum, undersökning A och undersökning B med samma syfte och samma plats söker de ta reda på återhämtningsprocessen (ibid.). Undersökningen gjordes med hjälp av semistrukturerade intervjuer, respondentfeedback och fallbeskrivningar. Kriterierna för urvalet var att de 74 respondenterna skulle tidigare vara hemlösa, tidigare missbrukare och hade en diagnosticerad allvarlig psykisk sjukdom. Intervjuerna transkriberades sedan och analyserades. I analyserna framkom sju teman: långvarig inverkan av fattigdom, svårigheter i barndomen, socialt stöd och minskande nätverk, narkotikamissbruk och rehabilitering: vikten av personer, platser och föremål, ojämlikheter mellan könen, erfarenhet av häkte och fängelse och slutligen ett fragmenterat servicesystem. Både individuella och strukturella faktorer visade sig inverka på förmågan och möjligheten till rehabilitering.

I analysen identifierar forskarna (ibid.) sju teman. Det första temat, långvarig inverkan av fattigdom, var det många av respondenterna som hade varit fattiga som barn, med en arbetande förälder som försökt försörja sina barn. Det fanns också exempel på de där man hade haft en god ekonomi och ett bra jobb, men så småningom hade psykisk sjukdom inverkat så pass mycket att respondenterna blev arbetslösa och så småningom hemlösa. Men de flesta av respondenterna hade upplevt fattigdom redan som barn. I det andra temat, svårigheter i barndomen, framkom att många av deltagarna hade haft en barndom som var karaktäriserad av försummelse i kombination med våld och droger i grannskapet. I det tredje temat, som handlade om socialt nätverk, berättade många deltagare om social isolering och att de kontakter de hade var oförmögna att hjälpa respondenten i fråga, antingen beroende på ovilja eller att de befann sig i samma sits själva. Det sociala nätverket präglades också av dödsfall relaterat till överdoser, våldsamma konfrontationer och allvarliga olyckor. Det fjärde temat, som behandlade narkotikamissbruk och rehabilitering: vikten av personer, platser och föremål som triggade missbruket, nämligen att man i likhet med 12-stegsmetoden undviker personer,

platser och föremål som triggar igång missbruket igen. Det femte temat, ojämlikheter mellan könen, visade på skillnaderna mellan män och kvinnor som kan finnas, för det mesta till mäns fördel. I detta tema berättades det att kvinnor behandlas sämre än män för samma beteende och att föreställningen om dem är sämre. Något som kallas ”code of the street” (Padgett et al. 2016 s. 65) nämns och denna ”kod” är en som gynnar män, då det tillåter dem mer frihet. I detta tema beskrevs också hur kvinnor har mindre skydd än män och därför är mer utsatta för sexuellt våld. I sjätte temat, erfarenhet av häkte och fängelse, beskrev de deltagande i studierna en känsla av att vara fast i samma system och i en ond cirkel. En deltagare berättade att han satt i fängelse upprepade gånger på grund av narkotikaförsäljning, men att så fort han kom ut så använde han droger. Det sjunde och sista temat behandlade frågan om ett fragmenterat servicesystem. Ett av de stora problemen för många av respondenterna var att ingen instans behandlade alla problem. Kom man till ett behandlingshem så kunde inte den psykiska sjukdomen hanteras eller behandlas och kom man till psykiatrin kunde inte missbruket hanteras eller behandlas. Därtill tillkom känslan av maktlöshet och att vara utelämnad till någon annan för många av respondenterna. Slutsatsen som Padgett (et al. 2016) kom fram till var att det finns ett stort behov av att kunna hantera flera saker samtidigt i olika instanser, då narkotikabruk, psykiska sjukdomar, hemlöshet och psykisk ohälsa med flera andra problem interagerar och påverkar varandra.

3. TEORETISK UTGÅNGSPUNKT

I den här uppsatsen är begreppet ”vägen ut” ett nyckelbegrepp. Begreppet syftar på en process att gå från en roll till en annan, att lämna en roll för en annan. I detta avsnitt beskrivs den teori som fokuserar på processen att ta sig ut ur hemlöshet och missbruk. Fuchs Ebaugh (1988) utvecklar en sådan teori, nämligen exitteori.

3.1 Exitteori

Helen Rose Fuchs Ebaugh (1988) är professor i sociologi och hon har formulerat en teori om processen att lämna en social roll för en annan. Detta, menar hon, är något som saknas i socialpsykologiska teorier. Vidare hävdar Fuchs Ebaugh att *role exit* (rollutträde) inte är spegelvänd socialisering och inte bakvänd socialisering utan en egen unik social process, som måste betraktas för vad den är. Teorin om rollutträde har sin grund i en empirisk

undersökning som Fuchs Ebaugh gjorde av 185 personer som har lämnat en social roll för en annan. Hon har intervjuat helt olika kategorier: ex-nunnor, skilda människor, ex-alkoholister, ex-missbrukare, ex-läkare, och många fler. Det de alla har gemensamt är att de lämnar en roll för att gå in i en annan. Med detta visar hon att rollutträdesteorin är en generell teori som kan tillämpas på många olika grupper. Fuchs Ebaugh (1988) beskriver en process som sträcker sig över tiden och där det går att identifiera flera olika avgörande moment i processen.

Perspektivet är symbolisk interaktionism.

3.1.1 Rollläggning

Grundläggande för Fuchs Ebaughs teori om rollutträde är andra teorier om roller: rollläggning och rollkonflikt. Dessa teorier menar att hela livet och världen är en scen, där människor agerar beroende på var och när man spelar sin roll och man spelar den olika beroende på omgivningen. Om en person är både pappa, son, chef för ett företag, make och vän spelar han olika roller beroende på vart han befinner sig. Befinner han sig på företaget, sitt arbete, betar han sig på ett sätt, han spelar en roll men om han är hemma kanske han betar sig som den älskande maken och med sina vänner på ett tredje sätt. Alla runt omkring honom är statister eller, om det är viktiga personer, andra skådespelare.

Just as players have clearly defined parts to play, so actors in society occupy specific positions; just as players follow a written script, so actors must follow normative scripts provided by their culture; just as players react to each other on stage, so individuals in society respond to one another and adjust their behavior to reactions of others; just as players interpret a part, so people with various roles in society have their own individualized interpretations, within limited bounds, of how rules are to be actualized (Fuchs Ebaugh 1988 s. 16)

3.1.2 Rollkonflikt

När en person befinner sig i en roll, är de andra rollerna latent. De finns där, men de är för tillfället inte aktiva, utan väntar på att aktiveras senare. Dock kan de latent rollerna många gånger inverka på den nuvarande rollen; identiteten i en person består av de många olika rollerna. Om två roller aktiveras samtidigt kan en person finna det svårt, för att inte säga omöjligt, att hantera de båda samtidigt och spela de båda roller och de funktioner som dessa roller kräver. I sådana fall finns det oftast en social struktur som säger vilken roll som får gå först. Det finns också andra sociala koder, som exempelvis klädsel som kan hjälpa en individ att hantera situationer när flera roller är aktiva (Fuchs Ebaugh 1988).

3.1.3 Rollutträde

Rollutträde är begreppet som fångar processen när människor lämnar ett socialt sammanhang för ett annat. Några grundtankar för att Fuchs Ebaughs teori ska kunna tillämpas är för det första att det sociala sammanhanget som man lämnar var viktigt för ens identitet. Fuchs Ebaugh menar att det finns sammanhang eller stadier i livet som är mindre viktiga eller som man lämnar naturligt. Exempel på stadier man lämnar naturligt är barndomen och tonåren, och dessa är därför inte inkluderade i teorin om rollutträde. Fuchs Ebaugh menar att rollutträde är en egen, unik social process som människor genomgår allt oftare i takt med att vårt samhälle blir mer mobilt. Några exempel på ökad mobilitet är det ökande antalet skilsmässor, man byter jobb oftare och flyttar oftare. Fuchs Ebaugh sammanfattar själv teorin om rollutträde i en mening:

The process of disengagement from a role that is central to one's self-identity and the reestablishment of an identity in a new role that takes into account one's ex-role constitutes the process I call role exit. (Fuchs Ebaugh 1988 s.1)

I utträdesprocessen menar Fuchs Ebaugh att det finns fyra steg: *first doubts* (de första tvivlen), *seeking alternatives* (sökande efter alternativ), *the turning point* (vändpunkter) och *creating the ex-role* (bygga nytt). Nedan redogörs för dessa fyra steg (Fuchs Ebaugh 1988).

3.1.4 De första tvivlen

En utträdesprocess startar med att utträdaren börjar bli missnöjd med sin situation. Oftast börjar missnöjet omedvetet. Man är inte medveten om att man inte trivs med sin situation, utan fortsätter som vanligt. Därefter kan man känna tvivel kring sin situation och på allvar börja fundera över den. Här vänder man sig ofta till signifikanta andra, för att få stöd och bekräftelse i sina funderingar. Signifikanta andras reaktioner kan vara otroligt viktiga för processens fortsatta gång. Om den signifikant andra stöttar en i ens funderingar kan man fortsätta processen att utträda ur sin nuvarande roll. Om den signifikant andra å andra sidan reagerar negativt är det inte ovanligt att den som utträder stannar kvar i flera år i sin roll. Om man inte stannar kvar i sin roll är det möjligt att man söker sig till andra, som bekräftar ens funderingar positivt. Därefter söker man sig till andra alternativ. Till exempel, om man inte trivs på sitt jobb, börjar man i vissa fall titta på vad man annars kan arbeta med, och ofta tvivlar man ännu mer på sin nuvarande situation.

Fuchs Ebaugh (1988) s. 42) listar fyra olika varianter av första tvivel: organisatoriska, utbrändhet, förändringar i relationen och olika händelser. Alla dessa fyra kan leda en till att börja fundera på sin nuvarande situation och om man verkligen vill ha de rollerna man har. Denna process kan pågå i allt från två veckor till flera år.

3.1.5 Sökande efter alternativ

I den här fasen överväger rollutträdaren flera olika alternativ. Man väger för- och nackdelar mot varandra, och diskuterar vilka andra alternativ man har. Man väger också kostnader med att byta mot kostnader att stanna kvar. Endast tolv av Fuchs Ebaughs 185 intervjuade personer gjorde inte en avvägning mellan att stanna i sin roll eller att byta. Det dessa hade gemensamt var att de fann sin roll så outhärdlig att de gjorde nästan vad som helst för att bryta den. Även i den här fasen spelade andras reaktioner och stöd stor roll. Negativ respons på rollbytet gjorde ofta att processen avstannade, ibland i flera år.

En annan faktor som spelade roll i den andra fasen var vilken roll man utträdde ifrån, till vilken roll man gick in i. Om en alkoholist blev nykterist och om en narkotikamissbrukare slutade missbruka, var detta enklare än när man till exempel skilde sig, eller som kvinna gav upp vårdsnaden om sina barn. Det är enklare att gå från en socialt stigmatiserad position till en socialt accepterad än till från en socialt accepterad till en socialt stigmatiserad. I denna fas ingår också rollrepetition, att man repeterar sin nya roll. Det gör man på två sätt, antingen genom att verkligen göra det eller genom att drömma och fantisera om sin nya roll. Efter att ha vägt fördelar och nackdelar mot varandra kommer man slutligen till den tredje fasen, vändpunkten (Fuchs Ebaugh 1988).

3.1.6 Vändpunkten

När man har kommit till vändpunkten i processen så gör man det definitiva bytet, då har man definitivt bestämt sig för att byta roll. På ett eller annat sätt gör man oftast sitt beslut att ändra på någonting i sin livsföring offentligt. En läkare meddelar sina patienter att han eller hon lämnar, man lämnar in sin avskedsansökan, skaffar fram och skriver under skilsmässopapper eller skriver till Vatikanen för att få bli löst från sina religiösa löften. Ofta kommer vändpunkten tillsammans med någon annan viktig händelse i livet.

Fuchs Ebaugh gör skillnad mellan olika typer vändpunkter. En är viktiga händelser i livet. Det kan röra sig om dödsfall, otrohet eller väldigt små händelser, som till exempel mindre beslut från auktoriteter som egentligen inte rörde en själv, och det måste inte ens vara en auktoritet. En annan typ av vändpunkt är händelser som blir ”droppen som får bägaren att rinna över”,

när känslorna eller funderingarna har byggts upp under ett tag och slutligen mynnar ut i att man gör en förändring. Det tredje har med tid att göra, och ska inte blandas ihop med medelålderskris. Det har snarare att göra med att tiden går och man måste ta ett beslut, möjligheten till ett annat jobb finns just nu eller att det skulle bli svårare att lämna om ett tag. Tajming kan nog sammanfatta den här typen av vändpunkt, att tajmingen fungerar. En fjärde typ av vändpunkt är ursäkter. Man skaffar fram eller får ursäkter som kan accepteras av omgivningen för att genomföra sin förändring. En prostituerad blev gravid, en läkare fick en knuta på halsen, och andra ursäkter som kan levereras till omgivningen. Den femte typen av vändpunkt är en ”antingen eller”-situation. Antingen avslutar man sin nuvarande situation eller så får det allvarliga konsekvenser, som exempelvis arbetslöshet, hemlöshet, fängelsestraff eller död. Den här typen av vändpunkt var vanligast hos alkoholister och skilda personer. Ofta föregicks ”antingen eller”-situationen av en allvarlig händelse, en bilolycka eller liknande. Fuchs Ebaugh menar att vändpunkterna fyller tre funktioner. Den första är att annonsera sitt beslut för andra, den andra är att undvika kognitiv dissonans och det tredje är att samla de resurser som behövs för att byta sociala roller. Med kognitiv dissonans menas att göra saker mot de förväntningar som finns, som till exempel att en mamma inte ska ge upp vårdsnaden om sina barn. I samband med vändpunkten kommer också ofta något som Fuchs Ebaugh (1988) kallar för vakuumet, känslan av att inte ha någon tillhörighet alls, något som ofta kommer med känslan av ängslighet, osäkerhet, av att inte tillhöra någon eller något. Känslan upplevdes som skrämmande, och man ser ofta med nostalgisk blick på det förflutna som man har lämnat, det som var positivt.

3.1.7 Att bygga nytt

Att bygga upp ett nytt liv är för många svårt. Man måste skapa sig en ny identitet och förändra sitt liv. Fuchs Ebaugh identifierar sex punkter i detta: den första är att presentera sig själv. Precis som på scen måste personen signalera till sin publik att man nu vill bli bemött på ett annorlunda sätt än i det förflutna. Det andra är behovet av att få stöd och bekräftelse av närstående. Frågor som väcks här är om och i så fall hur man ska berätta om sin ex-roll. I vissa fall är det inte direkt förknippat med ett stigma, som till exempel ett gammalt jobb eller att ha varit gift. I andra fall blir det desto svårare, om man har suttit i fängelse eller missbrukat droger eller alkohol. Många blir dömda på grund av sin ex-roll och finner sig själva i något slags ingenmansland, då man saknar den grupptillhörighet man hade, men man kommer inte heller riktigt in i en ny grupptillhörighet på grund av sin ex-roll. Det tredje är intima relationer, som mest gäller ex-nunnor och skilda personer, som finner det svårt att dejta och

inleda intima relationer. Det fjärde är skiftet av vänskapskrets. För personer som lämnat ett missbruk bakom sig var det otroligt viktigt att distansera sig från gamla vänner som fortfarande befann sig i missbruket. Personer som hade skilt sig tenderade också till att ändra vänskapskrets dramatiskt. Det femte är förhållningssättet till sin gamla miljö. Man möter andra som har lämnat samma roll som man själv har gjort och man kan bära på olika känslor från sin gamla roll: bitterhet, ilska, sorg med mera. Det sjätte och sista steget är att hantera rester från sin gamla roll. Vad man har varit med om i sin gamla roll inverkar på den nya, och är något man måste hantera (Fuchs Ebaugh 1988).

3.2 Kritik mot exitteori

Det finns också kritik mot Fuchs Ebaughs (1988) exitteori. Hedin och Månsson (1998) menar till exempel att teorin är linjär och ger intrycket av att alla delar i processen är nödvändiga och att det är givet att man genomgår dessa steg, vilket inte alls måste vara fallet. En generell teori som denna tar inte hänsyn till individuella faktorer, utan utgår från någon slags ”normalutveckling” hos människor. Personer ”fastnar” eller ”faller tillbaka” i olika steg, och alla faser genomgås inte av alla (ibid.). Fuchs Ebaugh besvarar dock denna kritik med att hennes teori är empiriskt och inte teoretiskt grundad, och att hon genom sin omfattande empiri har kunnat urskilja en generell utträdesprocess (Hedin & Månsson 1998).

3.3 Sammanfattning

Det här kapitlet har handlat om den teoretiska utgångspunkten, exitteori. Teorin är vald då den fångar processen att lämna en roll för en annan och kan användas för att identifiera de strategier som olika personer, medvetet eller omedvetet, använder sig av för att göra ett rollutträde, i den här studien, från ett liv i hemlöshet och missbruk till ett liv med bostad och utan droger.

4. METOD

I detta kapitel redovisas för hur den här studien har genomförts, allt från valet av metod, genomförande och urval, kodning av intervjuerna, analys samt de forskningsetiska övervägandena. Svårigheter jag har stött på under uppsatsens gång redovisas också i detta kapitel.

4.1 Kvalitativ metod

Syftet med uppsatsen var att undersöka vägen ut ur hemlöshet för kvinnor som har barn och har haft ett missbruk. För att undersöka detta hade jag kunnat välja flera olika metoder som hade fungerat, som till exempel en kvantitativ undersökning med standardiserade frågeformulär. Dock är gruppen hemlösa och substansbrukare en svår grupp att undersöka (Bryman 2011), och det hade varit mycket svårt att få tillräckligt många respondenter för en kvantitativ undersökning. Därför har en kvalitativ metod med semistrukturerade intervjuer valts, då den teoretiska utgångspunkten har varit att det är en process att lämna en situation för en annan, att genomföra ett rollbyte. Studiens fokus har varit att låta respondenterna komma till tals med sin historia, och sin upplevelse av hur de har lämnat ett liv i hemlöshet bakom sig.

Insamlandet av empirin har skett genom semistrukturerade intervjuer. Valet av semistrukturerade intervjuer har skett av flera olika anledningar. För det första så är studiens fokus på processen hur kvinnor lämnar ett liv i hemlöshet, vilket är svårt att generalisera. För det andra så är en ostrukturerad intervju för vid, och materialet skulle bli för omfattande för en studie av den här omfattningen. En strukturerad intervju å andra sidan skulle lämna för lite utrymme åt intervjupersonernas egna berättelser och perspektiv som de upplevde som viktiga skulle gå förlorade. En semistrukturerad intervju tillåter respondenternas berättelser och perspektiv att komma fram och berättas, men ger ändå möjlighet att besvara studiens syfte och frågeställningar. Nackdelen är att det kan finnas perspektiv som respondenterna finner viktiga men som inte kommer med på grund av att intervjuerna har skett semistrukturerat (Bryman 2011). I den här studien har jag ställt frågan till kvinnorna om det finns något viktigt som de vill tillägga, som inte har framkommit under intervjun. I en del av intervjuerna har respondenterna lyft olika teman som de tycker är särskilt viktiga, och i andra intervjuer har det inte kommit fram något nytt av detta. Klart är att det är svårt att spontant svara på en fråga om det är något viktigt man har missat, men det kan också ge möjlighet till en liten reflektion över ämnet man har samtalat om.

4.2 Genomförande och urval

Kriterierna för de personer som jag har intervjuat har varit att de ska vara kvinnor, föräldrar och ha personlig erfarenhet av både hemlöshet och missbruk och framförallt ha lämnat

situationen som hemlös och substansbrukare bakom sig, det vill säga ha en egen lägenhet och inte längre vara beroende av olika sinnesförändrande substanser.

Som tidigare nämnt är gruppen hemlösa och substansbrukare är generellt en svår grupp att undersöka (Bryman 2011) och därför har jag använt mig av ett snöbollsurval. Då jag själv jobbar med personer som är hemlösa har jag ett stort kontaktnät där jag hade kunnat finna intervjupersoner. Emellertid är alla dessa personer fortfarande bostadslösa och skulle falla ur studien. Personer som lämnar hemlöshet har också en tendens att bli svårare att nå eftersom kontakten med socialtjänsten minskar när man har en egen bostad. Därför har intervjupersoner eftersökts på andra håll, genom personer som har kontakt med människor som har fått en egen bostad. Trots att det fanns goda förutsättningar att snabbt finna intervjupersoner har det varit svårt att få ihop det, då saker som sjukdom, felaktiga kontaktuppgifter och andra personliga skäl gjort att intervjuer blivit avbrutna och inställda. Vid ett tillfälle fick vi avbryta intervjun på grund av att personliga saker hade skett på hemmaplan, vilket gjorde att respondenten i fråga hade svårt att koncentrera sig på intervjun. Intervjun gjordes därför vid ett senare tillfälle och gick att genomföra utan problem.

Genomförandet av intervjuerna har skett genom att jag har tagit inledande kontakt med intervjupersonerna och bokat en tid. Själva intervjuerna har varit semistrukturerade och jag har tagit hjälp av en på förhand skriven intervjuguide, se bilaga 1. Vid varje intervju har respondenterna också fått information om studiens syfte, att deras berättelser kommer att avidentifieras och att de när som helst kan ändra sig och dra sig ur. Intervjuerna har jag sedan spelat in och transkriberat för att sedan koda inför analysen.

4.3 Intervjupersoner

Här görs en kort introduktion till intervjupersonerna, för att underlätta läsningen i avsnittet om analys och resultat. Namnen är figurerade och inga specifika städer nämns för att det inte ska gå att identifiera dem.

”Emma”

Emma är i 40-årsåldern och kommer från en större stad i Sverige. Hon började med alkohol innan tonåren och drogdebuten kom i 20-årsåldern. Emma har varit utan eget boende sedan hon var i 20-årsåldern.

”Hanna”

Hanna är också mellan 40 och 50 och kommer från en mellanstor stad i Sverige. Hon har varit utan egen bostad i perioder och har haft fast arbete i perioder. Hon har varit substansbrukare i perioder.

”Olivia”

Olivia är i 60-årsåldern och kommer från en storstad i Sverige. Hon har varit substansbrukare sedan hon var i 20-årsåldern och bostadslös större delen av tiden.

”Rebecka”

Rebecka är i femtioårsåldern och kommer från en liten ort i Sverige, men har flyttat runt en del i Sverige. Hennes drogdebut kom i tonåren, och hon har varit hemlös och substansbrukare i perioder i sitt liv.

4.4 Kodning

Kodningen av intervjuerna har gått till som så att efter att de har transkriberats så lästes de igenom för att få en övergripande blick. Därefter lästes de igenom ytterligare en gång, men då antecknades olika teman som jag fann i texten. Dessa teman sammanfattade jag sedan till fem olika nyckelteman: skillnaden mellan hemlöshet och bostadslöshet, socialtjänstens roll, vändpunkter, nätverk som en resurs och osäkerhet inför framtiden. När jag hade kommit fram till dessa fem teman läste jag igenom transkriberingarna ännu en gång och markerade citat och stycken som kunde kopplas till nyckeltemana. Citaten har sedan kopplats till studiens syfte och frågeställningarna och analysen har utgått ifrån den teoretiska utgångspunkten, syftet och frågeställningarna, baserat på transkriberingarnas teman.

Citat som förekommer i texten har redigerats på så vis att ord som exempelvis eeh, ehm, mm har tagits bort för att få ökat flyt i texten.

4.5 Etiska överväganden

Att befinna sig i en situation av hemlöshet och substansbruk är en mycket utsatt social situation. Ofta präglas dessa situationer av utsatthet i form av våld och otrygghet. Detta medför att när man lämnar denna situation bakom sig bär man ofta med sig tunga händelser, som fortfarande kan ha inverkan på ens vardagsliv. Detta har varit något som jag har fått ta i beaktande när jag har sökt intervjupersoner och göra en bedömning av om det är berättigat att

genomföra dessa intervjuer i denna studie. Jag har funnit att så är fallet, men det har krävt noggrannhet i sökandet av intervju personer. Dels har alla intervju personer haft bostad och varit drogfri i åtminstone två år, dels har intervjuerna enbart skett av personer som är stabila i sina liv idag. Jag har exempelvis valt bort vissa kvinnor som uppfyller urvalskriterierna då de inte har varit så pass stabila i sitt liv att det går bra att samtala om händelser i det förflutna som kan ha varit tunga. Detta har framkommit i samband med urvalet, då jag har bett om rekommendationer av andra personer att intervjuas.

I övrigt har jag baserat mina etiska överväganden på Vetenskapsrådets (u.å) fyra etiska principer: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet.

Informationskravet har jag uppfyllt på så sätt att innan varje intervju har jag informerat om studiens syfte och upplägg av studien. Jag har också infriat samtyckeskravet genom att informera respondenterna att deras deltagande är helt frivilligt och att de när som helst kan dra sig ut ur studien utan några som helst konsekvenser. Jag har också bett om samtycke till att spela in intervjuerna. Konfidentialitetskravet har uppfyllts på så vis att jag har berättat att alla deltagare i studien kommer att oidentifieras, att namn och platser kommer att ändras samt att det bara är jag som kommer att läsa transkriberingarna och höra intervjuerna samt att det endast är jag och personen som har förmedlat kontakten som vet om att de blir intervjuade. Till sist har jag uppfyllt nyttjandekravet genom information att materialet endast kommer att användas i den här uppsatsen och gett dem erbjudande om att få läsa den färdiga uppsatsen.

Avslutningsvis vill jag påpeka att jag är medveten om att den här uppsatsen berör personliga, privata och tunga ämnen, och att jag har ställt frågor till kvinnorna som kan ha upplevts som svåra att prata och berätta om. För att underlätta har frågorna i intervjuguiden neutraliserats så gott det går. Det finns ett etiskt dilemma med denna studie, men det uppvägs av nyttan med den, då gruppen hemlösa, substansbrukande mammor är en grupp vi inte vet tillräckligt mycket om.

5. RESULTAT OCH ANALYS

I det här kapitlet presenteras resultatet av studien och analyseras. Först ges en kort introduktion till de fyra olika kvinnor som har intervjuats och därefter presenteras de fem

nyckelteman i analysen: *skillnaden mellan hemlöshet och bostadslöshet, socialtjänstens roll, betydelsen av bostad, vikten av nätverk* och slutligen *osäkerhet inför framtiden*. Alla namn och liknande har ändrats för att respondenterna ska kunna behålla sin anonymitet. Gemensamt för alla intervjupersoner är att de har personlig erfarenhet av substansbruk och hemlöshet och att de är mödrar samt att alla idag är drogfria och har egen bostad.

5.1 Skillnaden mellan hemlöshet och bostadslöshet

Respondenterna gjorde en viktig skillnad mellan att vara bostadslös och hemlös. Hemlös å ena sidan, menar de, är när man inte har någonstans att ta vägen utan när man tvingas sova på en parkbänk eller i ett förråd eller i en tvättstuga. Då har man inga kompisar man kan gå till och inget stödboende eller kategoriboende där man kan få tak över huvudet. Bostadslös å andra sidan är när man har tak över huvudet, men ingen egen bostad. Man bor hos vänner, på härbärgen, hos familj och släkt och liknande. Distinktionen mellan bostadslös och hemlös är att bostadslös saknar man en lägenhet, men inte någonstans att ta vägen medan hemlös betyder att man sover utomhus eller bryter sig in någonstans för att sova. Olivia har exempelvis, enligt Socialstyrelsens (u.å) definition av hemlös¹, varit hemlös i långa perioder, medan hon själv menar att hon endast har varit hemlös i tre veckor, då det var dessa tre veckor som hon var tvungen att sova på en parkbänk. Hanna gör också denna begreppskillnad mellan bostadslös och hemlös. Att göra en skillnad mellan bostadslös och hemlös kan tyckas vara en mindre viktig fråga, men det speglar olika grader av utsatthet. Att vara hemlös är en högre grad av utsatthet, men viss trygghet finns fortfarande för den som är bostadslös. Att vara hemlös är att vara i en extrem form av utsatthet:

Det var det värsta jag har vart med om... Det var så kallt så kallt så kallt så kallt. Och jag gick och gick och gick och gick och gick... hade stora blåsor på fötterna och visste inte vart jag skulle ta vägen... när jag [fick tak över huvudet] var det som rena himmelriket... det vart varmt med filtar och choklad och te... det var bland det bästa jag vart med om. Jag vill aldrig bli hemlös igen...(Olivia)

Ordet hemlös är i vardagligt tal förknippat med en luggsliten person som luktar illa och sover på en parkbänk, och är negativt laddat. Det är inget man normalt strävar efter, och inget man

¹Socialstyrelsen (u.å) delar in hemlösa i fyra kategorier: 1) akut hemlöshet (härbärgen, akutboende, parkbänk), 2) korttidsboende som SiS-hem och liknande, 3) Av kommunen ordnade boenden som exempelvis träningslägenheter och 4) privata andrahandskontrakt, tillfälliga boenden hos familj och vänner.

vill se sig själv som. När Emma berättar om tiden innan hon fick bostad beskriver hon det, inte bara som en fråga om trygghet utan också som en fråga om hur man ser på sig själv och hur andra ser på en:

Jo men det var viktigt med stödet från /.../... asså knarkare å hemlös är ju det enda man definierar sig som, det enda man är. Både i sina egna ögon och för andra... Å jag minns... känslan av å sova i ett källarförråd... hela tiden på sin vakt, aldrig avslappnad... aldrig mer.

På liknande sätt gör kvinnorna en tydlig distinktion mellan bostadslös och hemlös: det är värre att vara hemlös än att vara bostadslös, vilket spelar roll för den senare rollförändringen; hur man betraktar sig själv. Samtliga av respondenterna har upplevt denna skillnad, skillnaden mellan att vara hemlös och bostadslös och skillnaden i hur man betraktar sig själv; som hemlös eller som bostadslös. I fortsättningen kommer dock endast begreppet hemlös att användas.

5.2 Socialtjänstens roll

Socialtjänsten i Sverige är en myndighet med stor makt, ofta över personer i utsatta situationer. Tanken är att socialtjänsten ska vara ett skyddsnät i välfärdssystemet, en myndighet som är sista instansen för personer som råkar ut för ett eller flera välfärdspåslag. Därför är det relevant att se om intervjupersonerna i denna studie har upplevt sig få någon hjälp och stöd av socialtjänsten, just eftersom det är en mycket utsatt situation att vara både hemlös och substansbrukare. Det visade sig vara väldigt varierande för de olika personerna, vilket visade sig vara kopplat till olika insatser. Bostad först är en boendeinsats där man erbjuder brukaren ett förstahandskontrakt på en lägenhet och sedan ger det stöd som brukaren behöver (Kristiansen 2013). I Bostad först finns inga krav på drogfrihet utan hyresgästen förväntas följa hyreslagen, precis som alla som hyr en lägenhet. För Emma, som har fått en lägenhet på detta sätt, har socialtjänsten haft en väldigt stor betydelse för hennes väg ut ur hemlöshet och substansbruk:

Jomen [boendestödjarna] var allt. Utan dom hade allt gått åt helvete. Dom fanns där hela tiden å var schyssta å ställde inga krav på att sluta med drogerna utan dom stöttade mig i allt hela tiden. Till å med när jag nästan förlora lägenheten var dom schyssta och stöttade.

För Emma var socialtjänsten allt, utan hjälp av sin socialsekreterare hade hon aldrig fått sin bostad och inte heller kunnat behålla den utan stödet från socialtjänsten. Rebecka å andra sidan menar på att socialtjänsten snarare har stjälpit henne än hjälpt henne genom att behandla henne som en förövare då hon fick ett återfall i droger och åter blev hemlös:

Om du förgriper dig på dina barn, jag tror man möts med mer tolerans än om du skulle överge dina barn, [för att] du är sjuk. För att du inte orkar. Ett enormt skuldbeläggande. Och det går liksom aldrig bort, det är som man har dömts till ett livstidsstraff. Jag kommer aldrig någonsin bli fri från det här utan det här finns alltid över mig.

Det är tydligt för flera av kvinnorna att socialtjänsten står för någon slags hot, antingen i det förflutna eller i nutid. Kristiansen (1999) menar att för de kvinnor han intervjuade var socialtjänsten hotfull då de hade makten att ta barnen ifrån dem. Detta bekräftas även i min studie. Rebecka fick uppleva hur hon blev skuldbelagd för att hon hade misslyckats med att uppfylla de förväntningar som fanns på henne som mamma. Att hon inte skulle ha hand om sina barn i sitt återfall var hon på det klara med, men känslan av att ses som värre än den som förgriper sig på sina barn har orsakat henne mycket smärta. Olivia å andra sidan gjorde allt hon kunde för att inte socialtjänsten skulle få hand om hennes barn, utan ordnade själv ett boende för sitt barn när hon själv inte kunde hitta någonstans att bo. Hotet från socialtjänsten för Olivias del har snarare varit på grund av den ekonomiska biten, då hon inte har fått någon särskild hjälp med vare sig hyra eller bostad, utan snarare att hon måste hitta en ny lägenhet trots att det är en omöjlighet. Hanna tycker att hon, jämfört med många andra, har haft en bra upplevelse av socialtjänsten, men har ändå upplevt myndigheten som ett hot då hon ville ha hjälp med bostad men inte vågade be om hjälpen för att hon var rädd att bli tvångsvårdad för sitt missbruk:

Då var jag ju hemlös /.../ jag vågade inte riktigt gå till socialen och be om hjälp för jag var rädd att dom skulle sätta ett LVM och så här... så att då hade jag hört talas om [ett boende] och det var ju dit jag ville och jag var rädd att dom skulle säga att vi har detta och detta i kommunen, och... detta är det vi kan erbjuda mig.

Det blir uppenbart genom intervjuerna att socialtjänsten har en dubbel roll för den som är utsatt. Å ena sidan kan socialtjänsten hjälpa till, och göra mycket som är positivt och till och

med vara avgörande för att kunna lämna ett liv i hemlöshet och substansbruk. Å andra sidan ligger det också i socialtjänstens uppdrag att utöva viss kontroll, till exempel att fatta beslut om tvångsvård av missbrukare och omhändertaga barn om dessa far illa. Sedan spelar också saker som kommuners ekonomi och hög arbetsbelastning in, vilket inverkar på socialtjänstens möjlighet att ge ett gott bemötande och vad olika personer som arbetar i socialtjänsten tycker om olika saker har stor betydelse. Det finns starka normer om föräldraskap och särskilt när det gäller mödrar, något som Rebecka bittert fick erfara då hon beskriver bemötandet från socialtjänsten som förfärligt.

5.3 Vändpunkter

Att lämna ett liv som missbrukare i hemlöshet och samtidigt vara mamma är ofta en lång process som pågår i flera år. Att få en egen bostad är avgörande, men det krävs oftast mer än så. Flera av kvinnorna i studien har haft egen lägenhet i perioder och anledningarna till att den nuvarande bostaden har fått en avgörande betydelse är varierande för de olika kvinnorna. Nästan alla har blivit vräkta från sina lägenheter vid något tillfälle. För Hanna var detta viktigt när hon fick sin nuvarande lägenhet, att inte utsätta sig för känslan av att bli vräkt igen. Men det var också känslan av tacksamhet som gjorde att hon lyckades behålla sin bostad, att hennes hyresvärd var en person som trodde på henne och gav henne en chans, trots tidigare historia av skulder och att ha blivit vräkt:

Men det var väl den känslan som... och att jag verkligen inte vill utsätta mig för att bli vräkt igen och... ja, mycket tacksamhet och kärlek kände jag. /.../ och varje gång jag har fått min lön så har hon fått sin hyra direkt och så här och ja. Jag har skött den och verkligen...

Rebecka å andra sidan blev hemlös och bostadslös redan i tonåren och har haft lägenhet i perioder. Hon berättar att hon aldrig har blivit vräkt, utan snarare tvärtom, hyresvärdar vill att hon ska bo hos dem då hon sköter sina bostäder väldigt väl. Att hon slutligen fick en bostad berodde på andra orsaker än för Hanna. Rebecka berättar att hon bodde på ett kategoriboende, endast för missbrukare, där droger var tillåtna men att övrigt stöd från samhället inte fanns där. Där, berättar Rebecka, bodde hon i några år och ville inte leva längre. Men en förändring skedde och hon kände att hon ville leva, att hon ville göra en förändring och ändra sitt liv, vilket föranledde henne att en dag packa en väska och lämna kategoriboendet:

Jag vet inte... ja, jag ville ha något annat, jag ville inte ha det här livet. Jag ville ju ha något annat och jag försökte och försökte. Så jag packade min ryggsäck och så gick jag därifrån helt enkelt för jag kände att jag kan inte vara här helt enkelt, jag kan inte. Jag kan inte va här och vilja något annat för det kommer inte bli nåt annat så jag får gå härifrån.

Därefter fick hon en bostad och lyckades hitta ett nätverk som har hjälpt henne att hålla sig borta från droger. Det var dock inte bara flytten från kategoriboendet och det nya nätverket som gjorde det möjligt för Rebecka att sluta med droger, utan också när en relation tog slut på grund av ett dödsfall. Rebeckas historia präglas av relationer med män, män som har försörjt henne men också som har utsatt henne för övergrepp. Då hennes sista relation tog slut var hon för första gången inte längre beroende av män utan kunde börja skapa sig ett liv. För Emma hade lägenheten som hon fick så stor betydelse för att hon hade varit hemlös så länge. Hon insåg dock inte riktigt hur mycket lägenheten betydde för henne förrän hon nästan blev vräkt. Först när hon nästan var på väg att förlora sin bostad insåg hon hur viktig den var för henne och hon gjorde därefter markanta förändringar:

/.../ å då fick inte vem som helst komma in längre... jag ville inte att nån knarkade hos mig längre, ingen fick bo där mer... å jag såg till att det inte va en massa spring i trappen längre...

Olivia är dock den som ger störst uttryck för att behovet av att behålla sin lägenhet. Olivia är den som gjorde störst skillnad mellan bostadslös och hemlös, då hon menar att hennes tre veckor på en parkbänk var hemlöshet, medan resten av tiden har hon varit bostadslös. Denna tid som bostadslös har kantats av vräkningar, osäkerhet och att bo hos familj och vänner. Anledningen till att hon lyckades behålla sin lägenhet efter att ha varit hemlös var att hon beskriver sin tid som hemlös som fruktansvärd:

Jo men asså... det var enklare att hitta amfetamin än å hitta mat... och jag visste ju inte vart...jag visste ju inte vart man tog vägen eller vad man gjorde eller vart man kunde sova å så...Det var det värsta jag har vart med om... Men en gång vart det en kille, å han hjälpte mig... visa en tvättstuga å hjälpte mig in i den.

Olivia berättar också om hur hon gjorde allt, precis allt, för att inte bli vräkt igen, för att inte bli hemlös igen:

...ja, jag ville ju inte bli hemlös igen, jag ville bara inte, jag kunde inte bli hemlös igen... så jag lät inte lägenheten min lägenhet bli en knarkarkvart, inte en gång till. Jag gjorde allt för att det inte skulle bli det... jag har jagat bort folk härifrån många gånger... en gång använde jag hårspray en annan en dammsugarslang... klippte till å med av sladdarna i porttelefonen för att folk inte skulle kunna ringa upp... och en gång hällde jag en hink vatten över en kille från balkongen. Han ville ju komma in.

Betydelsen av bostaden är utmärkande i alla respondenters berättelse. Vikten av att få en bostad och kunna bestämma sig själv har varit vändpunkten. Det har sett lite olika ut, men kontentan är densamma: trots perioder av att ha en bostad, trots många erfarenheter av att ha blivit vräkt så verkar möjligheten att slutligen behålla sin lägenhet och sluta med narkotika eller alkohol ha föregåtts av händelser som kanske i sig själva inte är så stora, men som vid tillfället gjorde den avgörande skillnaden för att kunna skapa sig ett nytt liv, händelser som verkligen har varit vändpunkter tillsammans med att få en egen lägenhet.

5.4 Nätverk som en resurs

Något annat som framkom under intervjuerna för att lämna en social roll för en annan var vikten av resurser av olika slag, men mest återkommande var resurserna i form av nya nätverk.

Som hemlös och som substansbrukare skaffar man sig vänner och bekanta som också de är hemlösa eller substansbrukare. Att lämna missbruk och hemlöshet handlar därför om mer än att endast sluta med bruket av substanser och få en bostad, man behöver ofta byta bekantskapskrets och finna nya vänner och nya nätverk. Fuchs Ebaugh (1988) tar upp detta som en del i processen att lämna en social roll för en annan, att den första tiden efter förändring ofta präglas av osäkerhet och en känsla av att inte riktigt ha någon tillhörighet. Samtliga intervjupersoner berättar om hur ett nytt nätverk blev en resurs för att kunna behålla sin lägenhet och sluta med narkotika och alkohol, och det nya nätverket en viktig resurs för att bygga sin ex-roll. Rebecka berättar:

...fick en annan liten lägenhet, det var nästan lika mycket misär där, bara det att det var inte ett kategoriboende. Jag ville ju bli drogfri å jag gick till [självhjälpsgrupp]... eller ringde deras helpline å gick på ett möte. Å jag blev drogfri där. /.../ Så att jag blev drogfri några dagar innan men då bestämde jag

mig för att... det här kan va ett bra sätt för mig om jag vill behålla drogfriheten.
Om jag ville ha ett liv som var värt att leva.

Olivia gick också hon till en förening för den som har erfarenhet av substansbruk och hon berättar också om vikten av det:

Jo asså jag gick till [brukarförening] då när jag bestämde mig för att bli drogfri...
Å där fick jag möta andra som var i samma sits som jag själv var då va. Å dom hjälpte mig å det va skönt å inte va ensam om det, ensam om å lämna drogerna.

Att få ett nytt nätverk handlar också om att hitta någon eller några andra att identifiera sig med. För Emma var stödet från boendestödjarna otroligt viktigt, samt hennes deltagande i en lokal brukarförening. För Hanna är det nya nätverket ett sätt att behålla hoppet om att saker och ting i livet kan bli bättre och att det kan vara ett sätt att hantera saker och ting när det upplevs som jobbigt:

...det är mycket runt omkring som är jobbigt och struligt. Så jag kan väl säga att det här jobbet, det är väl det som håller en upp då när man är deprimerad eller när man tycker det är svårt.

Det handlar alltså om att finna ett sätt att upprätthålla sin drogfrihet, precis som både Rebecka och Olivia beskriver det, att det var ett bra sätt om de ville hålla sig borta från droger.

Men det har inte enbart varit nya sociala nätverk som har utgjort viktiga resurser för kvinnorna i denna studie. Också saker som att ha olika projekt och något att sysselsätta sig med om dagarna är en skyddsfaktor för kvinnorna. Jobb, umgänge, barn och barnbarn, föreningar och kurser av olika slag är resurser för respondenterna. För Olivia är hennes barn och barnbarn viktiga skyddsfaktorer för att hålla sig borta från droger. En annan viktig skyddsfaktor för Olivia är hennes erfarenhet av tre veckor på en parkbänk. I hennes lägenhet idag har hon utsikt över personer som är akut hemlösa och det fungerar som en påminnelse för henne att hon aldrig vill vara i den situationen igen. Även för Hanna är det tidigare livet som hemlös en viktig skyddsfaktor: ”... och att jag verkligen inte utsätta mig för att bli vräkt igen”. Samtliga respondenter har alltså diverse resurser, både personliga och utifrån, som de använder sig av för att upprätthålla sin nuvarande boendesituation.

5.5 Osäkerhet inför framtiden

Som hemlös och substansbrukare behöver man finna ett sätt att finansiera sitt bruk och sitt uppehälle. Många får försörjningsstöd, sjukpension och liknande, men alla dessa är små summor som ofta inte räcker till för att finansiera ett substansbruk. Många finansierar sitt substansbruk med kriminalitet (Kristiansen 1999), som till exempel Rebecka: ”Ja. Å bara knarkade å ägnade mig åt kriminalitet”. Skulder är också vanligt och Kronofogden är ett återkommande tema. Detta är något som gör framtiden osäker för många substansbrukare och tidigare hemlösa och det är inget undantag för respondenterna i den här studien. Osäkerheten inför framtiden beror dock inte enbart på skulder, utan kan också komma från andra håll.

Olivia berättar:

Nä, jag har inte fått nån hjälp direkt. Soc vill att jag hittar en ny lägenhet men det går ju inte... Dom säger att den här är för dyr å att jag inte får nått socialbidrag när jag blir pensionär... Men det är ju ingen annan hyresvärd som vill ha mig... Jag är ju svartlistad i hela [staden] å har betalningsanmärkningar... Så jag letar efter en lägenhet för att jag måste... men asså jag vet ju att jag inte får nån. Det är ju ingen som godkänner socialbidrag som hyra heller... Så vi får se vad som händer när jag går i pension...

Detta är något som tyder på att processen att lämna sin sociala roll som hemlös och substansbrukare för en annan är en process som tar flera år och som inte tar slut endast för att man får en lägenhet och slutar använda narkotika och alkohol. Också Hanna berättar om en viss osäkerhet inför framtiden, som beror på skulder:

Sen är det ju en andrahandslägenhet, så... jag vet inte riktigt hur det blir nu /... / för då har jag haft den [i en viss tid] å... jag tror att det är [den tiden] man får hyra i andrahand... Så... jag vet att hon sade det till mig att den är inte jättedyr och det hon helst vill är att jag skulle kunna köpa den nu, men... men jag har fortfarande skulder så att det... ja, vi får väl se.

Att processen inte är slut innebär att man få kämpa vidare. Både Hanna och Olivia står inför en osäker framtid, då risken att förlora sin lägenhet finns, antingen på grund av förändrade ekonomiska möjligheter eller på grund av att andrahandskontrakt har sina begränsningar. För båda är skulderna och betalningsanmärkningar ett problem. Även Rebecka berättar om skulder och andrahandskontrakt som något som skapar osäkerhet för framtiden, men hon har

kommit längre i sin process mot trygghet än Hanna och Olivia, då hon har fått en skuldsanering beviljad, vilket innebär att hon kommer att vara skuldfri om några år:

Så då fick jag den här lägenheten, i andra hand, fastän det är vitt. För jag har ju skuldsanering så idag är det... idag har jag ju helt andra möjligheter... Så att vi får försöka se till att vi får ha kvar denna. Man får hyra ut den i andra hand i [ett visst antal] år. Jag kommer inte bo på gatan i alla fall.

Det är tydligt att processen att lämna livet som hemlös bakom sig inte tar slut utan sträcker sig över flera år, även sen man fått en egen bostad. Emma är den som skiljer sig i studien. Lägenheten hon har är ett förstahandskontrakt, som hon har fått av socialtjänsten och så länge hon sköter den är den hennes. Hon har även ordnat försörjning åt sig själv, liksom Hanna, så att de båda är oberoende av socialtjänsten. Osäkerheten för Hanna är kvarvarande skulder samt att det är ett andrahandskontrakt.

5.6 Sammanfattning

I detta kapitel har jag gått igenom resultat från studien och analyserat detta. De intervjuade skiljer mellan att vara bostadslös och hemlös, en distinktion som är viktig för att påvisa olika grader av utsatthet men också skillnaden i hur man betraktar sig själv och hur man själv och andra identifierar en. Socialtjänstens roll har diskuterats, både då socialtjänsten har hjälpt respondenterna att gå framåt och få bostad men också hur socialtjänsten utgör ett hot och rent av kan stjälpa kvinnor i deras strävan efter ett bättre eller annat liv. Vändpunkter har också identifierats, både vändpunkter innan själva bostaden, bostaden som vändpunkt och vändpunkter för att behålla den nuvarande bostaden och upprätthålla ett drogfritt liv. Vidare visade det sig att nätverk var viktigt för respondenterna i studien, och att dessa nya nätverk också var en resurs, tillsammans med många andra resurser. Det har dock också framkommit att processen inte har tagit slut än, att det ofta råder stor osäkerhet inför framtiden.

Osäkerheten rör sig om ekonomi, andrahandskontrakt, skulder och hot från socialtjänsten. Dessa fem teman: *skillnaden mellan hemlöshet och bostadslöshet, socialtjänstens roll, betydelsen av bostad, vikten av nätverk* och slutligen *osäkerhet inför framtiden* är teman som har kommit fram under intervjuerna och som har varit återkommande och lyfts fram som viktiga av respondenterna.

6. SAMMANFATTNING OCH AVSLUTANDE DISKUSSION

I denna studie har jag intervjuat fyra stycken kvinnor som alla har personlig erfarenhet av att vara både missbrukare och hemlös och dessutom vara mamma. Syftet med studien har varit att undersöka vägen ut ur hemlöshet för kvinnor som har barn och har haft ett missbruk.

Frågeställningarna som har använts för att besvara detta syfte har varit:

- Vilka strategier utvecklade de för att förändra sin situation?
- Vilken roll har socialtjänsten spelat i processen ut ur missbruk och hemlöshet?

För att besvara dessa frågeställningar har jag gjort fyra semistrukturerade intervjuer av kvinnor där jag har bett dem berätta sina historier, om sin väg från hemlöshet och missbruk till ett liv med bostad och frihet från narkotika. De har berättat om viktiga händelser, viktiga personer, vikten av att någon trodde på dem, och vad en bostad har betytt för dem. Frågan om föräldraskap har också berörts. Intervjuerna har transkriberats och sedan kodats inför analysen. Den teoretiska utgångspunkten för studien har varit Fuchs Ebaughs (1988) exitteori, som är en generell teori baserad på en empirisk studie som handlar om hur personer lämnar en social roll för en annan.

En av sakerna som lyftes fram som något viktigt är skillnaden mellan bostadslös och hemlös, en distinktion som har förklarats i föregående kapitel. Att detta lyfts fram som något viktigt beror på flera anledningar men det som verkar vara viktigast för respondenterna är att i och med att de själva har varit både hemlösa och bostadslösa så finns det en stor skillnad i hur man ser på en bostadslös och en hemlös, och framförallt i hur man ser sig själv. Att vara hemlös är värre än att vara bostadslös.

Något annat som framkom i intervjuerna är betydelsen av socialtjänsten, både på ett positivt och på ett negativt sätt. Att socialtjänsten har en dubbel roll i att både hjälpa och kontrollera har redan diskuterats. Men något annat som är mycket intressant är vilken inverkan bemötandet har. Till exempel så upplevde sig Rebecka få ett mycket sämre bemötande än vad exempelvis Emma fick, särskilt när det gällde Rebeckas roll som mor. Det finns starka normer kring föräldraskap, särskilt för mödrar, något som givetvis påverkar den som arbetar på socialtjänsten. Dessutom är socialtjänsten också en myndighet som präglas av hög arbetsbelastning och detta gör det svårare att ge den individuella hjälp som personer behöver. Socialtjänstens dubbla roll kan alltså i praktiken innebära ett problem för dem som myndigheten är tänkt att hjälpa, i det här fallet en mycket utsatt grupp som hamnar mitt emellan socialtjänstens olika uppdrag.

En till sak som har kommit fram i studien är betydelsen av vändpunkter, vändpunkter som på ett eller annat sätt har gjort att man gör en förändring i sitt liv. Frågan om vändpunkter återkommer i olika typer av studier. Kristiansen (1999) benämner dem som det personliga bottenläget och Fuchs Ebaugh (1988) som vändpunkter av olika slag. Kvinnorna i den här studien beskriver ett sådant mönster. Vändpunkterna som kvinnorna i denna studie har beskrivit är av varierande slag: som till exempel dödsfall, att tröttna på situationen, erfarenheten av akut hemlöshet och att någon trodde på henne. Processen att lämna en roll för en annan är lång och kan ibland vara mödosam. Intervjupersonerna i denna studie har alla genomgått denna process och för flera av dem har den ännu inte tagit slut. Fuchs Ebaughs teori fångar processen att ta sig ur och även de svårigheter och tvivel som kan uppstå: de första tvivlen, sökandet efter alternativ, vändpunkten och att bygga nytt. Det som har varit tydligast i den här studien har varit vändpunkterna. Att detta får en så pass framträdande plats i kvinnornas berättelser beror på att det är förhållandevis enkelt att identifiera punkten varifrån saker och ting började bli annorlunda.

Något annat som har varit viktigt för att lyckas lämna en roll för en ny roll har varit vikten av att ha ett nytt nätverk, ett nätverk som kan fungera som stöttning när motgångar kommer och ett nätverk som inte brukar narkotika eller alkohol. Samtligas nya nätverk består av personer som har stor erfarenhet av narkotikabruk och hemlöshet, personlig eller via personer som arbetar med hemlöshet och missbruk. I att bygga nytt ingår också att förhålla sig till sin gamla roll, i det här fallet rollen som hemlös missbrukare, vilket kan vara svårt. Att förhålla sig till sin gamla roll kan skapa dissonans i den nya rollen och frågor som: ska jag berätta? ska jag dölja mitt förflutna? dyker upp. När man har lämnat en socialt stigmatiserad roll blir det svårare att förhålla sig till sin gamla roll. Att hitta ett nätverk som har förståelse för detta gör det lättare att bygga en ny roll och bygga ett liv.

Detta är en liten och mycket begränsad studie. Frågorna som ställdes i studiens inledningskapitel har fått ett svar, men det är bara en början. Det finns ytterligare frågor att ställa, frågor att forska vidare på. Den av frågorna som framträder tydligast är hur socialtjänstens dubbla roll av både kontroll och stöd inverkar på arbetet med utsatta grupper. En annan fråga att ställa sig är hur den normerande synen på föräldraskap för kvinnor inverkar på bemötandet man får från olika myndigheter, främst socialtjänsten och hur det påverkar dem. Det har gått några år sedan Kristiansen skrev sin avhandling, socialtjänstens resurser kan ha förändrats och hur detta påverkar arbetet idag är viktigt att undersöka.

När det gäller frågor om kvinnor, barn, hemlöshet och missbruk finns det mycket mer att undersöka. Det är en grupp som är svår att undersöka, dels för att det ofta rör känsliga frågor och dels för att det är en svår grupp att hitta. Men det finns också mycket mer att ta reda på, och mer kunskap behövs för att i framtiden kunna erbjuda bättre hjälp. Ett misstag som dock ofta görs är att betrakta gruppen hemlösa, missbrukande mammor som en resurssvag och hjälplös grupp. Men trots att många saknar skyddsnät så har de oftast otroliga, starka, personliga och många resurser att ta till för att överleva och till och med lämna en socialt utsatt situation.

REFERENSLISTA:

- Arnsvik, Anders (2012). *Att leva i långvarig hemlöshet – Berättelser om vägen till och från hemlöshet*. Stockholm: FoU-Nordväst
- Balksjö, Jessica (2008). Hemlösa kvinnor blir fler. Svenska Dagbladet, 12 mars.
<https://www.svd.se/hemlosa-kvinnor-bli-er> [2017-11-08]
- Birath, Christina Scheffel, Beijer, Ulla, DeMarinis, Valerie & af Klinteberg, Britt (2013). Women with Substance Abuse Problems Exposed to Men's Violence – A Public Mental Health Challenge. *Journal of Addiction Research and Therapy*, 4(2).
<https://www.omicsonline.org/women-with-substance-abuse-problems-exposed-to-mens-violence-a-public-mental-health-challenge-2155-6105.1000149.pdf> [2017-11-15]
- Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2 uppl., Stockholm: Liber AB
- Cameron, Ailsa, Abrahams, Hilary, Morgan, Karen, Williamson, Emma & Henry, Lorna (2016). From pillar to post: homeless women's experiences of social care. *Health and Social Care in the Community*, 24 (3), ss. 345-352
- Fuchs Ebaugh, Helen Rose (1988). *Becoming an Ex – The Process of Role Exit*. Chicago: The University of Chicago Press
- Hedin, Ulla-Carin, Månsson, Sven-Axel (1998). *Vägen ut! Om kvinnors uppbrott ur prostitutionen*. Stockholm: Carlssons
- Kenny, Kathleen, Barrington, Clare & Green, Sherri (2015). "I felt for a long time like everything beautiful in me had been taken out": Women's suffering, remembering and survival following the loss of child custody. *International Journal of Drug Policy*, 26 (2015), ss.1158-1166.
- Kristiansen, Arne (1999). *Fri från narkotika – om kvinnor och män som har varit narkotikamissbrukare*. Diss. Umeå universitet. Vaxholm: Bjurner och Bruno

- Kristiansen, Arne (2013). *Utvärdering av Bostad först-projektet i Helsingborg. Slutrapport*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
- Kronofogden (u.å). *Barn berörda av verkställd avhysning*. Sundbyberg: Kronofogden
- Lind, Rolf (2014) *Vidga vetandet – en introduktion till samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur AB
- Padgett, Deborah, Tiderington, Emmy, Tran Smith, Bikki, Derejko, Katie-Sue & Henwood, Benjamin (2016). "Complex Recovery: Understanding the lives of formerly homeless adults with complex needs". *Journal of Social Distress and the Homeless*, 25 (2), ss. 60-70
- Rennstam, Jens & Wästerfors, David (2015). Att analysera kvalitativt material. I Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber Ab, ss. 220-236
- Rosengren, Annette (2004). Hur länge ska de orka? Om hemlösa kvinnor i Stockholm. *Socialmedicinsk tidskrift*, 1, ss. 43-51
- Rosengren, Annette (2008). Kvinnor i hemlöshet och vad som hänt sedan 1998. *Socialmedicinsk tidskrift*, 1, ss. 48-54
- Samzelius, Tove (2017). *En plats att kalla hemma – barnfamiljer i bostadskrisens skugga*. Sundbyberg: Rädda barnen
- Socialstyrelsen (2010). *Social rapport 2010*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2017a). *Hemlöshet 2017 – omfattning och karaktär*.
<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20765/2017-11-15.pdf>
[2017-12-04]
- Socialstyrelsen (2017b). *Statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga 2015 och 2016*. Stockholm: Socialstyrelsen

Vetenskapsrådet (u.å). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet

BILAGA 1

INTERVJUGUIDE

Camilla Arvidsson

Allmän information

- Studiens fokus – processen att lämna ett liv i hemlöshet
- Ljudinspelning som kommer att transkriberas och att det enbart är jag som kommer att se det
- Som intervjuperson är man anonym. Kommer att avidentifiera dem
- Rätt att lämna studien utan att förklara varför

Bakgrund

- Kön och ålder
- Socioekonomisk bakgrund
 - Familj, utbildning, arbete, viktiga personer
- Användandet av droger eller alkohol. Berätta om när det började.
 - Har det haft stor inverkan på ditt liv? Positivt eller negativt?

Tema 1 och 2: De första tvivlen och sökandet efter andra alternativ

- Kan du berätta om hur du fick ett boende?
 - Vad hände? När?
- Tycker du att socialtjänsten hade någon del i att du fick ett boende?

Tema 3: Vändpunkter

- Finns det någon eller något som du tycker har varit viktigt för dig?
 - Om ja, kan du berätta mer om det?
- Hur var den första tiden efter att du hade fått ett eget boende?

Tema 4: Bygga nytt

- Hur ser ditt liv ut idag?
- Kan du berätta om vägen dit?
- Har du fått något stöd av socialtjänsten eller någon annan för att komma dit du är idag? Kan du berätta mer om det?